

Prof. dr Wincenty L. Wiśniewski – sylwetka i działalność naukowa

Katarzyna Niewiadomska¹, Teresa Sulgostowska²

¹Institut Parazytologii im. W. Stefańskiego PAN, ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa

²Zakład Zoologii, Wydział Nauk o Zwierzętach, SGGW, ul. Ciszewskiego 8, 02-786 Warszawa

Profesor Wiśniewski urodził się w 1904 roku w Dobromilu, w dawnym województwie lwowskim, które w tym czasie należało do Królestwa Galicji w Cesarstwie Austrii. Ojciec, Karol, był sędzią, a matka Maria, z domu Hauser, śpiewaczką. Do szkół powszechnych uczęszczał we Lwowie i w Wiedniu, do średnich w Białej i we Lwowie, a świadectwo dojrzałości uzyskał w 1923 r. w gimnazjum im. H. Jordana we Lwowie. Studia biologiczne na Uniwersytecie Warszawskim rozpoczął w 1923 roku, gdzie specjalizował się pod kierunkiem profesora Konstantego Janickiego. W 1927 roku uzyskał absolutorium i rozpoczął pracę w Katedrze Zoologii i Anatomii Zwierząt na Wydziale Rolniczo-Lasowym Politechniki Lwowskiej jako młodszy asystent. Funkcję tę pełnił do 1932 roku z roczną przerwą (1929/30), w czasie której odbył służbę wojskową. Czas służby wykorzystał też do przygotowania rozprawy doktorskiej. Stopień doktora filozofii uzyskał w 1930 r. na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego. W 1931 roku rozpoczął badania nad pasożytami ryb w Jugosławii, dzięki rocznemu stypendium Funduszu Kultury Narodowej. W 1933 r. uzyskał ponownie roczne stypendium Funduszu Kultury Narodowej, tym razem na badania fauny cerkarii na Polesiu. W 1934 roku został mianowany starszym asystentem w Katedrze Zoologii Uniwersytetu Warszawskiego i funkcję tę pełnił do 1939 roku. Habilitował się z zoologii na Uniwersytecie Warszawskim w 1937 r.

W czasie pisania pracy doktorskiej skończył Szkołę Podchorążych Piechoty w stopniu podporucznika. W końcu sierpnia 1939 roku został zmobilizowany do wojska. Całą kampanię wojenną prze-

Fot. 1. Profesor Wiśniewski, okres lwowski

był w 79. pułku piechoty, który walczył w ramach Armii generała Franciszka Kleeberga aż do 5 października. Pod Kockiem dostał się do niemieckiej niewoli; po paru dniach udało mu się uciec. Znał dobrze język niemiecki i wsiadł do ciężarówki wyjeżdżającej z terenu obozu po pieczywo. Wrócił do Warszawy. W tym czasie za granicą formowało się wojsko polskie, prof. Wiśniewski postanowił więc zgłosić się do wojska. Zaplanował drogę, która prowadziła przez teren Karpat, jednak na granicy węgierskiej został w styczniu 1940 r. zatrzymany przez

radziecką straż graniczną, aresztowany i osadzony w więzieniu, początkowo w Skolem, a następnie w Stryju i Charkowie. Za usiłowanie przejścia granicy został skazany na 3 lata obozu pracy. Nie odsiedział w obozie całego wyroku, bo dzięki umowie polsko-radzieckiej (Sikorski-Majski) z lipca 1941 roku, został zwolniony z obozu w Archangielsku, a następnie dotarł do Taszkientu, gdzie w tym czasie generał Władysław Anders organizował Polskie Siły Zbrojne i wstąpił do wojska. Przebył w tej armii służbę kolejno w Persji, Palestynie, Egipcie i w czasie kampanii we Włoszech. Armię opuścił w stopniu porucznika. W 1944 roku, w Egipcie, ożenił się z Haliną Petryną, która pełniła służbę w Oddziale Pomocniczym Służby Kobiet. W grudniu 1946 został ewakuowany do Anglii i zdemobilizowany w maju 1947 roku. Zaraz po demobilizacji, jeszcze w maju, powrócił do Kraju.

W 1947 roku rozpoczął pracę na Uniwersytecie Warszawskim jako docent etatowy, obejmując Zakład Zoologii, który był częściową spuścizną po prof. K. Janickim i prof. W. Roszkowskim; w sierpniu 1948 roku został mianowany profesorem nadzwyczajnym i kierownikiem Katedry Zoologii Ogólnej. We wrześniu 1952 r. Katedra ta została przemianowana na Katedrę Biologii, obejmując sześć zakładów, w tym Zakład Parazytologii. Wiele czasu zajęła Mu organizacja zniszczonego zakładu, przygotowywanie wykładów i pisanie skryptów, a także opracowywanie artykułów ogólniejszej natury, które wiązały się z uczestnictwem w kształceniu młodej kadry na kursach w Dziwnowie i Kortowie. Równocześnie prof. Wiśniewski pełnił liczne funkcje organizacyjne: był kierownikiem dydaktycznym kierunku biologicznego na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym, prodziekanem tego Wydziału, organizatorem Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi, a w latach 1951–52 dziekanem tego Wydziału. Wykładał na kursach dla młodej kadry w Dziwnowie i Kortowie. Był też przewodniczącym Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, przewodniczącym Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika; sekretarzem IV Wydziału Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (1948–1952) i zastępcą Sekretarza Generalnego TWN, a od 1952 roku sekretarzem naukowym Komitetu Parazytologii PAN.

Zainteresowania Profesora naukami przyrodniczymi poprzedziły wcześniejsze (jeszcze w okresie gimnazjalnym) zainteresowania zagadnieniami społecznymi, w których szukał odpowiedzi na nurtują-

ce go pytania natury ogólnej. Na początku studiów słuchał jeszcze wykładów z nauk społecznych na innych wydziałach, jednak największy wpływ na ukierunkowanie zainteresowań i studiów miały wykłady prof. Konstantego Janickiego, który stał się dla prof. Wiśniewskiego wzorem uczonego i pod jego wpływem poświęcił się studiom przyrodniczym. Prof. Janicki był w tym okresie u szczytu swojej naukowej działalności. Pracował nad teorią cercomeru i gromadził dowody potwierdzające słuszność tej teorii. Do prac tych wciągał swoich młodych współpracowników, dlatego też wczesne prace badawcze prof. Wiśniewskiego nad rodzajami *Archigetes* i *Cyatocephalus* poświęcone były tej problematyce. W wyniku tych badań zebrał sporo faktów potwierdzających pierwotny i neoteniczny charakter tych tasiemców, które, według Janickiego, były grupą najbardziej pierwotną. Opracowana przez prof. Wiśniewskiego monografia rodzaju *Archigetes*, szczególnie jeśli chodzi o powstawanie tkanek w tej grupie płazińców, uważana była za podstawę w pracach wielu badaczy polskich (Sekutowicz, Włodzimierz Michajłow, Janina Janiszewska i inni), a później też badaczy zagranicznych. Konsekwencją badań nad formami neotenicznymi było późniejsze zainteresowanie się zagadnieniami progenezy. Zjawisko to prof. Wiśniewski obserwował u przywr w czasie swoich badań nad pasożytami ryb w Jugosławii.

Kolejnym zagadnieniem, też związanym z podstawami teorii cercomeru, było badanie młodocianych larw przywr (cerkarii). W tym czasie prof. Wiśniewski przeniósł się do Lwowa i jako teren badań wybrał Polesie, gdzie spędzał okresy letnie między 1932 a 1939 rokiem opisując cercarie, ale też prowadząc badania nad cyklem rozwojowym *Parafasciolopsis fasciolaemorpha* i nad przyczynami wychodzenia cercarii ze ślimaków. Ten ogromny materiał, zebrany podczas siedmioletnich badań, został opracowany w monografi pt. „Cercariae Polesianae” i przygotowany do druku. W sierpniu 1939 r. maszynopis, zawierający opisy ponad 50 gatunków cercarii, w połowie nowych dla nauki, został przekazany do Redakcji *Zoologica Poloniae*. Niestety, podczas wojny zaginął.

W ciągu siedmiu i pół roku okresu wojennego, przebywając kolejno w Azji, Środkowym Wschodzie i w Południowej Europie, prof. Wiśniewski poznawał nowe środowiska, inną faunę, a także niebezpieczne dla człowieka pasożyty. We Włoszech i w Anglii miał możliwość poznawania różnych placówek naukowych, ich problematyki badawczej, stosowanych metod i samych badaczy, których jed-

nak nie oceniał zbyt wysoko, choć rozumiał, że czas wojny badaniom nie sprzyja. Te obserwacje i doświadczenia poszerzyły zainteresowania Profesora i skierowały je w stronę ekologii. Można przypuszczać, że już wtedy rodziły się wizje przyszłej tematyki naukowej.

Po powrocie do Kraju Profesor zaplanował badania, które stanowiły zupełnie nowe zagadnienie, nie podejmowane dotąd przez nikogo, a dotyczyły badania biocenozy jeziornej nie tylko pod kątem występowania w niej pasożytów, ale też zależności fauny od typu limnologicznego zbiornika. W rezultacie, jak to Profesor ujmował, miał to być obraz krążenia pasożytów w biocenozie jeziornej poprzez dobór żywicieli w kolejnych fazach cyklu rozwojowego. W badania przewidywał wykorzystanie trzech typów zbiorników wodnych: silnie zeutrofizowane jezioro Drużno, mezotroficzne jezioro Gołdapiwo i zachowujące jeszcze charakter oligotroficzny jezioro Północne Mamry. Do badań stworzył dużą ekipę złożoną ze stałych pracowników Zakładu Parazytologii UW i pokrewnych zakładów specjalizujących się w poszczególnych grupach pasożytów lub żywicieli, oraz studentów i pracowników technicznych. Rezultaty pierwszych trzech lat pracy nad jeziorem Drużno zostały opublikowane w 1958 roku w sześciu pracach szczegółowych, a ogólniejsze wyniki Profesor ogłosił w pracy „Zagadnienia biocenotyczne w parazytologii”. Niestety opracowanie pozostałych jezior i podsumowanie osiągniętych wyników uniemożliwiła przedwczesna śmierć Profesora. Materiały z Gołdapiwa i Północnych Mamr opracowane zostały tylko w pracach szczegółowych przez współpracowników: Teresę Sulgostowską, Lenę Jarecką, Wandę Korpaczewską i Bożenę Grabdę-Kazubską.

Profesor Wiśniewski zmarł 24 sierpnia 1958 roku w Węgorzewie (woj. warmińsko-Mazurskie), w czasie badań terenowych prowadzonych nad jeziorem Mamry Północne we wsi Ogonki. Żył krótko, bo zaledwie 54 lata w niezbyt sprzyjającym okresie historycznym, obejmującym wojnę i trudny okres powojennej biedy i odcięcia od światowych ośrodków naukowych. Badania prowadził w dwóch stosunkowo krótkich okresach. Od ukończenia studiów do początku wojny minęło 12 lat. W okresie powojennym pracował 10 lat (1947–1958). Mimo to stworzył dzieła wybitne, które do dziś są wykorzystywane przez kolejne pokolenia badaczy.

Dorobek naukowy prof. Wiśniewskiego, jak na obecne czasy, nie jest duży. Obejmuje 35 publikacji (w tym 7 artykułów) i 7 opracowań redakcyjnych

Fot. 2. Profesor Wiśniewski z żoną w Kairze

„Zeszytów problemowych Kosmosu” (zeszyty 2 do 8). Z okresu międzywojennego pochodzi 21 prac, w których opisał nowy gatunek tasiemca, *Archigetes cryptobothrius*, oraz szczegółowo opracował rodzaj *Archigetes* pod kątem anatomii, histogenezy, systematyki i biologii. Opisał też cykl rozwojowy *Cyathocephalus truncatus*. Wśród przywr badał gatunki na stadium metacerkarii i opisał nowe: *Psilostomum progeneticum*, *Nicolla testiobliquum* oraz *Cyathocotyle opaca*, a także nowe gatunki postaci dorosłych: *Crepidostomum similia*, *Coitocoecum proawitum* i cerkarię *Cercaria dubia* (dużo później okazało się, że jest to larwa *Cotylurus hebraicus*). Wiele pracy poświęcił opracowaniu cyklu rozwojowego przywry *Parafasciolopsis fasciolaemorpha*. Opracował też systematykę innej rodziny przywr, Coitocaecidae, w obrębie której utworzył nowe rodzaje *Nicolla* i *Ozakia*. Za najcenniejsze swoje prace uważał: „Das Genus *Archigetes* R. Leuckart. Eine Studie zur Anatomie, Histogenese, Systematik und Biologie”, „Entwicklungszyklus und Biologie von *Parafasciolopsis fasciolaemorpha*.” oraz niewydrukowaną i zagubioną w czasie wojny monografię „*Cercariae Polesianae*”. Prace te do dziś sta-

nowią podstawowe źródło wiedzy na temat opracowanych gatunków.

Po powrocie z wojennej tułaczki, Profesor zdążył opublikować tylko siedem prac, siedem artykułów, o charakterze ogólnym, i opracować redakcyjnie siedem „Zeszytów problemowych Kosmosu”, w których umieszczał własne parastronicowe Zagajenia. Jednak największe uznanie przyniosło Mu zorganizowanie szeroko zakrojonych badań ekologicznych. Mimo że tylko wyniki z jeziora Drużno zostały podsumowane i opublikowane, założenia badawcze, problem i skala badań do dziś budzą uznanie i zainteresowanie badaczy, nawet po ponad pięćdziesięciu latach. Tu trzeba wspomnieć opublikowaną w 2004 roku przez Geralda W. Escha książkę „Parasites, people and sites. Essays on field parasitology”. Autor wielokrotnie powraca w niej do badań prof. Wiśniewskiego nad eutroficznym jeziorem Drużno i stwierdza, że wybiegają one daleko na przód w porównaniu z ówczesnymi badaniami z zakresu parazytologii ekologicznej.

Profesor Wiśniewski był nie tylko świetnym badaczem zaangażowanym bez reszty w rozwiązywanie nurtujących Go problemów, ale też nauczycielem i wychowawcą. Cierpliwym w dyskusjach, pobudzającym do samodzielnego myślenia, a przy tym, po prostu, wrażliwym dobrym człowiekiem.

Wykaz pozycji drukowanych prof. dr W.L. Wiśniewskiego

1. *Archigetes cryptobothrius* n. sp. nebst Angaben über die Entwicklung im Genus *Archigetes* R. Leuckart. *Zoolog. Anz.*, LXXVII, 3/6, 1928: 113–124.
2. Rodzaj *Archigetes* R. Leuck. Studium anatomiczne, histogenetyczne, systematyczne i biologiczne. Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności, tom XXXIV, 4: 22–24.
3. *Cyathocephalus truncatus* Pallas. Rozwój postembrionalny, morfologia i biologia. Sprawozdania PAU, tom XXXVII, 7: 10–11.
4. O dwóch nowych progenetycznych przywrach z bałkańskich Gammaridów. Sprawozdania PAU, tom XXXVII, 7: 11.
5. *Cyathocephalus truncatus* (Pallas). I. Rozwój postembrionalny i biologia. Sprawozdania PAU, tom XXXVII, 8: 15.
6. *Cyathocephalus truncatus* (Pallas). II. Ogólna morfologia. Sprawozdania PAU, tom XXXVII, 8: 17.
7. Das Genus *Archigetes* R. Leuck. Eine Studie zur Anatomie, Histogenese, Systematik und Biologie. *Mem. de l'Acad. Polon. Sci. et Lett., Ser. B Sci. Nat.* 1930: 1–160.
8. Zur postembryonalen Entwicklung von *Cyathocephalus truncatus* Pall. *Zool. Anz.* 98, 7/8, 1932: 213–218.
9. *Cyathocephalus truncatus* Pallas. I. Postembryonalentwicklung und Biologie. *Bull. de l'Acad. Polon. Sci. et Lett., Ser. B, Sci. Nat. (II)*, 1932: 237–252.
10. *Cyathocephalus truncatus* Pallas. II. Allgemeine Morphologie. *Bull. de l'Acad. Polon. Sci. et Lett., Ser. B, Sci. Nat. (II)*, 1932: 253–327.
11. *Acrolichanus similis* n. sp. Trematode nouveau des Salmonides. *Ann. Parasitol. Humaine et Comparée* XI, 3, 1933: 188–195.
12. Ueber zwei neue progenetische Trematoden aus den balkanischen Gammariden. *Bull. de l'Acad. Polon. Sci. et Lett., Ser. B, Sci. Nat. (II)*, 1933: 259–276.
13. O rodzajach rodziny Coitocaeidae (Trematoda). *Archiwum Tow. Nauk we Lwowie*, C. VI, 2, 1933: 27–39.
14. Beitrag zur Systematik der Coitocaeidae (Trematoda). *Nicolla* g. n., *Ozakia* g. n., *Coitocaeum proawitum* sp. n. *Mem. de l'Acad. Polon. Sci. et Lett., Ser. B, Sci. Nat. (II)*, 1934: 27–41.
15. *Prohemistomulum opacum* sp. n., eine Larvalform der Cyathocotyliidae (Trematoda). *Bull. de l'Acad. Polon. Sci. et Lett., Ser. B, Sci. Nat. (II)*, 1934.
16. *Cercaria dubia* sp. n. und deren weitere Entwicklung in *Herpobdella atemaria*. *Bull. de l'Acad. Polon. Sci. et Lett., Ser. B, Sci. Nat. (II)*, 1935: 19–35.
17. Badania doświadczalne nad *Parafasciolopsis fasciolaemorpha* Ejsmont. Sprawozdania Tow. Nauk. Warszawskiego XXIX, 1936, 1/3: 119–148.
18. Über die Ausschwärmung der Cerkarien aus den Schnecken. *Zoologica Poloniae* 2, 1, 1937: 67–97.
19. Entwicklungszyklus und Biologie von *Parafasciolopsis fasciolaemorpha* Ejsmont. *Mem. de l'Acad. Polon. Sci. et Lett., Ser. B, Sci. Nat. (II)*, 1937, 11: 1–113.
20. Cykl rozwojowy i biologia *Parafasciolopsis fasciolaemorpha* Ejsmont. Sprawozdania PAU 42, 1, 1937: 19–21.
21. Le cycle évolutif et la biologie de la *Parafasciolopsis fasciolaemorpha* Ejsmont. *Académie Polonaise de Sciences et des Lettres. Extrait de C.R.M. des séances de la classe des Sc. Math. et Nat.*, 1937, 1.
22. Preformacja czy epigeneza? Wykłady Wszechnicy Radiowej wydane w zbiorze „Przyrodnicze podstawy poglądu na świat”, Warszawa 1951: 188–197.

23. O stadialności rozwoju przywr, wstężnic i ryb. Materiały konferencji „O stadialności rozwoju zwierząt” PWRiL, Warszawa, 1952.
24. Właściwości żywej substancji. Zagadnienia Twórczego Darwinizmu. Materiały Kursu Biologii w Dziwnowie. PWRiL, 1952: 109–125.
25. Dowody ewolucji z dziedziny embriologii. Zagadnienia Twórczego Darwinizmu. Materiały Kursu Biologii w Dziwnowie. PWRiL, 1952: 25–43.
26. Preformacja i epigeneza. Zagadnienia Twórczego Darwinizmu. Materiały Kursu Biologii w Dziwnowie. PWRiL, 1952: 334–345.
27. Zagadnienia rozmnażania się. Zagadnienia Twórczego Darwinizmu. Materiały Kursu Biologii w Dziwnowie. PWRiL, 1952: 291–298.
28. Rozmnażanie się bezpłciowe i płciowe zwierząt. Materiały Konferencji Młodej Kadry Biologów w Kortowie. PWRiL, 1954: 288–339.
29. Zagadnienia biocenologiczne w parazytologii. *Wiadomości Parazytologiczne*, 1955.
30. Parasitofauna of Lake Gołdapiwo. *Wiadomości Parazytologiczne*, 1957, 3: 261.
31. Charakterization of the parasitofauna of an eutropic Lake (Parasitofauna of the biocenosis of Drużno Lake—part I). *Acta Parasitologica Polonica* VI, 1, 1958: 1–64.
32. The development cycle of *Psilochasmus oxyuris* Creplin, 1825. *Acta Parasitologica Polonica* VI, 10, 1958: 273–287.
33. The development cycle of *Bunodera luciopercae* (O.F. Müller). *Acta Parasitologica Polonica* VI, 11, 1958: 289–307.
34. The development cycle of *Posthodiplostomum brevicaudatum* (V. Nordmann, 1832) Kozicka 1958. *Acta Parasitologica Polonica* VI, 9, 1958: 251–272.
35. W.L. Wiśniewski, K. Szymanik, K. Bażańska. 1958. The formation of structure in tapeworm. *Československa Parasitologie* 3: 23–36.

Opracowania redakcyjne

1. Zeszyty problemowe Kosmosu. Zeszyt 2 – Statystyka jako metoda poznawcza. Zagajenie, 1956: 5–6.
2. Zeszyty problemowe Kosmosu. Zeszyt 3 – Zagadnienia współczesnej immunologii. Zagajenie, 1956: 7–8.
3. Zeszyty problemowe Kosmosu. Zeszyt 4 – Zagadnienia problemu starzenia się i przedłużania życia. Zagajenie, 1956: 5–7.
4. Zeszyty problemowe Kosmosu. Zeszyt 5 – Zagadnienia determinacji płci. Zagajenie, 1956: 5–7; Podsumowanie: 119–123.
5. Zeszyty problemowe Kosmosu. Zeszyt 6 – Zastosowanie izotopów promieniotwórczych. Zagajenie, 1956: 5–7.
6. Zeszyty problemowe Kosmosu. Zeszyt 7 – Surowce organiczne Polski. Zagajenie, 1956: 5–7; Zakończenie: 225.
7. Zeszyty problemowe Kosmosu. Zeszyt 8 – Zagadnienia współczesnej genetyki. Zagajenie, 1958: 5–6.